

<https://doi.org/10.15407/rksu.38.108>
УДК 930.25(477.83/.86)=161.2"17/19"

Роман Голик, доктор історичних наук,
старший науковий співробітник відділу нової історії України,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
Національної академії наук України (Львів, Україна)
ORCID: 0000-0003-3123-1920
E-mail: roman_holyk70@ukr.net

Ірина Орлевич, кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник Львівського музею історії релігії,
завідувач відділу нової історії України,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ (Львів, Україна)
ORCID: 0000-0002-7530-9833
E-mail: i.orlevych@gmail.com

СПРИЙНЯТТЯ ТА ФОРМУВАННЯ АРХІВІВ У ЛЬВОВІ ТА ГАЛИЧИНІ XIX — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТЬ: СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ПЕРСПЕКТИВА

Мета дослідження — проаналізувати історію архівів Львова й Галичини в XIX—XX ст. у перспективі книжної культури та історичної пам'яті. **Методологія:** принципи системності, елементи структурно-семіотичного підходу, методи інтелектуальної історії, історії ментальності та ідей, соціальної історії. **Наукова новизна.** Еволюцію галицької архівістики розглянуто як результат розвитку уявлень про книжну культуру й історичну пам'ять та про специфіку її інституцій. **Висновки.** Галицька «Ідея архіву» виникла в середньовічній та ранньомодерний час. У 1772 р. у складі Австро-Угорщини з'явилася провінція Галичина. Австрійські бюрократи вважали місцеві архіви частиною загальноімперської архівної системи. Українські інтелігенти сконцентрувалися на пошуку «архівної Русі-України» — українського сегменту середньовічних та ранньомодерних архівів. Польські інтелектуали зосередили ува-

Цитування: Голик Р., Орлевич І. Сприйняття та формування архівів у Львові та Галичині XIX — першої половини XX століть: східноєвропейська перспектива. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2025. № 3 (38). С. 108—121. <https://doi.org/10.15407/rksu.38.108>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

гу на архівній спадщині Речі Посполитої. Для українців та поляків це стало елементом збереження національної ідентичності. Архівна традиція «Галицької Русі» стала ареною суперництва галицьких українофілів та русофілів. У такому руслі формувалися архіви суспільних організацій та особисті архіви ХІХ — першої половини ХХ ст., які охоплювали широке коло документів. Під час Першої світової війни частина архівних колекцій була втрачена, частина — переміщена (зокрема в Росію, яка тимчасово окупувала ці території в 1914—1915 рр.). Приєднання Галичини до міжвоєнної Польщі трансформувало австрійську архівну систему, уявлення про архіви й архівну роботу в контексті польської державності. У 1920—1930 рр. розвивалася й західноукраїнська архівістика. Друга світова війна остаточно змінила долю регіону та його архівів, які стали частиною архівної системи України. Історія архівістики в Галичині ХІХ — першої половини ХХ ст. демонструє трансформацію понять про архів на тлі політичних змін Східної Європи¹.

Ключові слова: архіви, архівознавство, книжна культура, історичні джерела, національна ідентичність, історична пам'ять, історія ідей, Львів, Галичина, Східна Європа, Україна, історія, культура.

Актуальність теми дослідження. Навіть з розвитком цифрових технологій та методів архівування даних інтерес до звичайних, класичних, архівів, бібліотек як акумуляторів історичної пам'яті та книжної культури, до їхньої генези та еволюції залишається високим. Цей комплекс проблем набуває особливої актуальності через потребу методологічного оновлення української історіографії, втім числі у сфері історії книжності, писемної культури (з одного боку) та історії ментальності й ідей (з іншого). Дуже важливою на нинішньому етапі студій залишається проблема історико-культурного контексту функціонування архівів як місць пам'яті та акумулювання культурної спадщини. Не менш значущим є й питання зв'язку між розвитком архівів, функціонуванням архівної спадщини та зростанням національної свідомості, реалізацією й конкуренцією різних політичних та ідеологічних проєктів. Ці чинники відіграють велику роль у непростій історії мультикультурних міст (як Львів) та поліетнічних регіонів (як Галичина), особливо в руслі «ідеї Європи» та (східно)європейської ідентичності краю.

Аналіз досліджень і публікацій. Історія книжно-писемної культури Східної Європи, зокрема й архівів Галичини та Львова, вже ставала об'єктом наукових студій — наприклад, у дослідженнях Івана Сварника, вміщених як розділ у збірнику нарисів з історії архівної справи в Україні [7, с. 171—176]. Натомість студії Володимира Долиновського зосереджені довкола заснування, організаційних основ та комплектування т. зв. Бернардинського архіву у Львові, оцінки його джерелознавчої цінності [2, с. 68]. Водночас Марина Чебан вивчила різні аспекти архівної справи міжвоєнного Львова [8, с. 195—207]. З іншого боку, Станіслав Піяй на прикладі збірок Львова та

¹ Стаття підготовлена в рамках проєкту «Історична пам'ять українців в умовах війни: від конфронтації до консолідації», який реалізується завдяки підтримці Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер проєкту: 2023.03/0207).

краю простежив історію родинно-майнових / фамільних (зокрема шляхетських) архівів, їхні історичні долі (форми передачі в публічні архіви й бібліотеки) та сучасний стан [14, с. 51—52]. Натомість, наприклад, у недавній студії Назарія Лоштина досліджена історія опрацювання окремих комплексів архівних джерел з історії Львова, а також дослідницькі перспективи, які відкривають ці архівні комплекси [4, с. 61—62]. Зрештою, в більшості праць з історії Львова й Галичини йдеться про публічні та приватні архівні колекції: від оглядів, досліджень і публікацій архівних джерел з ранньомодерного міста й краю до історій міста й краю XIX — першої половини XX ст. З'являються також праці, які окреслюють еволюцію історичної та культурної пам'яті краю у східноєвропейському контексті [1, с. 261—265]. Проте проблеми сприймання архівних документів, аналіз знання про архіви як центри збереження історичної та культурної пам'яті все ще залишаються відкритими. Так само малодослідженим є також питання впливу національних ідеологічних та політичних, наукових і культурних проєктів на історію архівів Львова й Галичини.

Метою дослідження є загальний огляд історії галицької архівістики, а також розгляд окремих етапів розвитку архівів Галичини у світлі еволюції уявлень (зокрема самого поняття архіву), національних суспільно-ідеологічних систем, наукових та культурних концепцій у контексті соціально-інституційної еволюції Львова й регіону.

Виклад основного матеріалу. Створення, акумулювання й зберігання архівних джерел на території Галичини почалися ще за середньовічної доби. У період Галицько-Волинського князівства йшлося про комплекси княжих грамот, літописів, богослужбових книг. Однак княжі та монастирські архіви й бібліотеки не дійшли до наших днів. Про діяльність княжих канцелярій можуть свідчити окремі тогочасні грамоти галицьких князів, які збереглися в регіоні і циркулювали тут, можливо, також й інші документи, які зафіксував Галицько-Волинський літопис, і сам літопис. Не надто чисельними є збережені донині богослужбові писемні пам'ятки середньовічної Галичини (наприклад, Крилоське / Галицьке Євангеліє 1144 р.), розпорошені по різних бібліотечних колекціях. Значна частина цих документів та книг (або їхні списки) уже на кінець XVIII — початок XIX ст. опинилася поза межами краю (зокрема в Російській імперії). Після 1340—1350 рр. землі середньовічної руської Галичини стали територіями Польської Корони / Речі Посполитої. У Львові та інших містах Русі (Województwa ruskiego) формувалися архіви гродських та земських судів, велася документація магистратів, укладалися міські книги; з'являлися архіви чернечих орденів, храмів, ремісничих цехів; документи представників патриціату, ділові папери купців, хроніки тощо. Вони відображали, зокрема, етноконфесійну структуру міст, в яких домінували представники «католицької нації». Документи некатолицьких організацій, наприклад, Львівського Успенського

Ставропігійського братства [9, с. 495—511], слугували знаком присутності східного християнства й русі / русинів у міському просторі. Приблизно так само формувалися архіви Самбора, Дрогобича, інших міст. Однак пожежі, зокрема 1381 та 1527 рр., знищили значну частину міської забудови й архівів Львова середньовічного та раннього нового часу, нищівними щодо приватних архівів міста й краю були також стихійні лиха (епідемії / мори), війни. Унікальною на цьому тлі залишається вціліла збірка кириличних документів ХVІ—ХVІІ ст. з віддаленого лемківського села Одрехови.

У 1772 р., після інкорпорації територій Речі Посполитої у склад Австрійської / Австро-Угорської імперії, замість колишніх польських воєводств була сформована провінція Galicien und Lodomerien / Galicja / Галичина з центром у Львові, яка багато в чому стала винаходом імперської політичної думки та книжкової культури [17, с. 3—6]. Австрійська бюрократія ґрунтовно змінила підхід до архівів, застосовуючи загальноімперські підходи. Власні архіви почали формувати нові суспільні інституції (від цісарсько-королівського Намісництва і Львівського університету на зламі ХVІІІ—ХІХ ст. до Галицького сейму у другій половині ХІХ ст.). Водночас наприкінці ХVІІІ ст. виник розрив з попередньою архівною традицією. Лише представники інтелектуальної та адміністративної еліти краю усвідомлювали, що публічні та приватні архіви («давні акти») ранішого часу як релікти й символи старовини потребують збереження та упорядкування. У контексті Просвітництва та романтизму галицька інтелігенція й духовенство (або духовенство як інтелігенція) почали відкривати для себе середньовічну і ранньомодерну архівну спадщину. З початку ХІХ ст., зокрема починаючи від «Нестора» Августа Шлецера, «Полного собрания русских летописей» (після 1841 р.), до галицьких українських (і частково польських) інтелігентів стали доходити звістки про давноруські літописи (у тому числі й про ту частину літописного зводу, яку назвали Галицько-Волинським літописом), що знаходилися поза межами краю. Водночас, наприклад, видавці альманаху «Русалка Дністрова» 1837 р. з кола Руської Трійці (М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич) шукали й публікували львівські документи на «давньослов'янській» (фактично — давноруській) мові. Це слугувало для них важливим елементом формування національної ідентичності та історичної пам'яті галицьких русинів / українців в умовах австрійського централізму та локальної полонізації.

На тлі зростаючої конкуренції українського й польського національних проєктів у Галичині актуалізувалося значення архівів, які виникли в «Червоній Русі» між 1340 і 1772 роками. У 1784 р. за розпорядженням австрійської влади у приміщенні колишньої бібліотеки монастиря бернардинів із середньовічних та ранньомодерних земських і гродських матеріалів був сформований т. зв. Бернардинський архів. Спочатку він мав нейтральну назву («Cesaro-regium antiquorum terrestrium et castrensi-um galliciensium tum

corroborationis documentorum officium»). Але після 1860—1870 рр., у час політико-адміністративної автономізації, дегерманізації й полонізації галицьких міст, його стали називати (в польській версії) Краєвим архівом гродських і земських актів (Archiwum Krajowe Aktów Grodzkich i Ziemskich). З 1817 р. у Львові почав функціонувати Оссолінеум — створені початково з приватних колекцій Юзефа Каєтана Максиміліана Оссолінського бібліотека та архів, метою існування якого було збереження передовсім польської книжної культури. Увага польських інтелігентів Львова й Галичини ХІХ — першої половини ХХ ст. зосередилася на архівах давньої Речі Посполитої. Видавці багатотомного зібрання «Актив гродських і земських з часів Речі Посполитої Польської з архіву так званого бернардинського» («Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego / AGZ», 1868—1935) стверджували, що давніше архів сприймали як збірку генеалогічних матеріалів. Натомість сучасникам, на їхню думку, слід було пропонувати документи, «які або історію народу, або його внутрішнє життя прояснювали і тим самим могли викликати інтерес читацької публіки та послужили б її освіті» [10, с. ХVІ]. AGZ стали доповненням до видання джерел з історії Польщі («Monumenta Poloniae historica / Pomniki dziejowe Polski / МРН», 1864—1893). Цю парадигму підтримували видання пізньосередньовічних і ранньомодерних рукописних історій Львова Бартоломія Зіморовича, Яна Томаша Юзефовича, а також найдавніших міських книг. Публікація Олександра Чоловського «Історичні пам'ятки Львова з міського архіву» («Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta», Львів, 1892—1927. Т. 1—4) доповнювала ці серії в тому ж напрямі. Розуміння соціальної функції, сутності архіву як акумулятора культурної й історичної пам'яті суспільства, об'єкта й лабораторії наукових історичних досліджень було вже чітким. «Під цією назвою з давніх часів розуміли склад усіх паперів та актів, чи то сімейних, чи то державних, які стосуються справ, які здійснює й зберігає влада краю», — пояснював у 1871 р. галицький краєзнавець Антоні Шнайдер і пропонував читачам аналіз публічних та родинних галицьких архівів, описуючи їхній стан і зміст [15, с. 146]. У польських середовищах ХІХ — початку ХХ ст. знання про архіви популяризували, пояснюючи важливість збереження «старих паперів», акцентуючи на спадкоємності між архівами давньої Польщі «перед розборами» та архівними збірками, що зберігалися в Галичині після 1772 р. [11, с. 48]. Серед галицьких істориків початку ХХ ст. поширювалися й найновіші на той час методологічні підходи західноєвропейських істориків до інтерпретації архівних документів — наприклад, у вигляді польського перекладу «Вступу до вивчення історії» Шарля-Віктора Ланглуа та Шарля Сеньобоса («Wstęp do badań historycznych», Львів, 1912).

Українське архівознавство Галичини ХІХ—ХХ ст. розвивалось і разом з польським, і поруч з ним, і всупереч йому. Воно прив'язувалося й до регіональної («галичани», «львів'яни»), і до національної ідентичності та само-

свідомості галицьких русинів-українців, які на той час вибудовувалися в різних напрямках [детально див.: 5, с. 30—74; 12, с. 113—145]. Прикладом стала діяльність Дениса Зубрицького. У виданій польською й адресованій усім національним спільнотам міста «Хроніці міста Львова» («Kronika miasta Lwowa», Львів, 1844), очевидно, використовувалися частково чи повністю втрачені згодом документи львівських міських архівів. З іншого боку, архівні документи слугували дослідникові підставою для написання (теж польською) «Хроніки Ставропігійського братства», яка адресувалася «Львівській Русі» та львівському Ставропігійському інституту. Архіви братства, що стало інститутом, відображали спадкоємність архівної справи різних поколінь українців / «русинів» у місті й краї, показували зв'язок між Львівським братством і Ставропігійським інститутом нового часу. Нові архіви львівського Ставропігіону ХІХ—ХХ ст. демонстрували оформлення в його середовищі старорусинської, згодом русофільської / «общерусскої», ідеології, яку протиставляли українській / українофільській [3, с. 104—132]. Згодом архівознавча діяльність Д. Зубрицького й (частково) Антона Петрушевича та їхніх сподвижників викликала жваві дискусії. Русофільських істориків та архівістів середини ХІХ ст. звинувачували в тому, що вони вважали архівну спадщину Львова й Галичини частиною «общерусского» культурного спадку й безповоротно пересилали досліджені документи в Російську імперію. Натомість ті сприймали свою поведінку як цілком виправдану. Зрештою, заснований у 1897 р. за ініціативою історика й археолога Ізидора Шараневича музей Ставропігії зосередив цінні архівні документи, це визнавали також українофіли. Представники Ставропігійського інституту займалися, серед іншого, також зберіганням, систематизацією, публікацією документів до історії Львівського Ставропігійського Успенського братства [3, с. 258]. Звідси — таке видання, як «Monumenta Confraternitatis Stauropigianaе Leopoliensis sumptibus Instituti Stauropigiani» Володимира Мільковича (Львів, 1895).

Діячі українофільського руху шукали в архівах витоки української політичної ідеї, формуючи водночас архіви нових, українських, організацій. Так виникли колекції Наукового товариства ім. Т. Шевченка, «Просвіти», інших інституцій. За зразком «Архіву слов'янської філології» / «Archiv für slavische Philologie» українські наукові видання кінця ХІХ — початку ХХ ст. активно використовували терміни «архів» (серія «Українсько-руський архів», 1906—1925) та «архівні джерела», систематично публікуючи джерельний матеріал (серія «Жерела до історії України-Руси», 1895—1924). Представники Греко-католицької церкви також намагалися зберегти архіви релігійних організацій (наприклад, архіви Перемишльської капітули, монастирів Чину святого Василя Великого (ЧСВВ), фіксуючи історію церкви й суспільства у краї). Ще одним прикладом стали архівні зібрання Національного музею у Львові, ініційованого львівським архієпископом, митрополитом Галицьким Андреем Шептицьким. Тим часом, в архівах церков і монастирів

збереглися різні документи: від канонічних візитацій, які надавали матеріали до історії парафій, до неканонічних апокрифів, які стали основою для археографічних видань Івана Франка, таких як «Апокрифи і легенди з українських рукописів» (Львів, 1896—1910). З іншого боку, І. Франко був одним з тих, хто звернув увагу на особисті та сімейні архіви галицьких українців, зокрема використовуючи їх для створення наукових біографій (як, наприклад, архів політика й землевласника Івана Федоровича (1811—1870)). У приватному просторі формувалися родинні архівні збірки галицьких аристократів, інтелігенції, духовенства, міщан і (меншою мірою) селян. Тут концентрувалися генеалогічні матеріали, сімейні та дівочі альбоми (т. зв. «пам'ятники»), альбоми сімейних фотографій, офіційні документи на зразок метрик хрещення та вінчання, фінансові документи, листи, щоденники, рукописи наукових праць та художніх творів. Такі архіви були вмістилищами нейтральної родинної пам'яті. Натомість не дозволені / заборонені владою документи приватних архівів могли слугувати матеріалами для політичних звинувачень, як у соціалістичному процесі 1877—1878 рр., де фігурували Іван Франко та його товариші, або в процесі Ольги Грабар і товаришів — представників русофільських організацій 1882 р., чи в пізнішому процесі над Семеном Бендасюком і товаришами 1912—1914 рр.

У 1914 р. почалася Велика війна, і Галичина перетворилася на арену австрійсько-російського воєнного протистояння. Державні та приватні архіви тепер стали вважати джерелами інформації, якою цікавилися ворогуючі держави, їхні розвідувальні служби та каральні органи. На першому етапі воєнних дій, у 1914 р., архіви русофільських (але не тільки) організацій слугували приводом для звинувачень у шпигунстві на користь Російської імперії та інтернування в Талергоф і Терезин. Натомість у час перебування Галичини під російською владою у 1914—1915 рр. підозрілими для влади стали архіви українофільських організацій та представників українофільського руху, яких звинувачували в австрофільстві та підриві державного порядку Російської імперії. Прикладом став знайдений і реквізований російською владою львівський (святоюрський) архів митрополита А. Шептицького, документи якого правили за підставу для інтернування львівського архієпископа в Росію. Тоді привілейованими стали архіви русофільських організацій. Однак частина діячів українського руху і в цей час зберігала свої особисті й сімейні архіви. Наприклад, етнограф Володимир Шухевич вів щоденник, в якому описував життя Львова 1914—1915 рр. Навіть в оточеному Перемишлі його мешканці (наприклад, Гелена Яблонська) вели щоденники, зберігали особисті архівні збірки. Польові записи, щоденники, листи від рідних формували архіви мобілізованих на фронт галичан; листи з фронту (або з полону) поповнювали архіви їхніх сімей або ж осідали в архівах інтелігенції чи духовенства, наприклад, у збірці священника Івана Пастернака — батька відомого археолога Ярослава Пастернака й пароха с. Зібол-

ки на Жовківщині [18, с. 200—201]. Листи та щоденники, збірники пісень, інші документи залишилися й від інтернованих у табори галичан. Частина публічних та приватних архівних збірок була знищена під час російсько-австрійських боїв за Галичину: наприклад, рукописи Богдана Лепкого згоріли в його будинку під час артобстрілу. У травні 1915 р., під час відступу російських військ з Галичини, представники русофільських організацій, емігруючи до Ростова-на-Дону, вивезли з собою особливо цінні документи й експонати Ставропігійського музею. Сюди, зокрема, потрапив «Альбом», в який вписували свої імена члени ранньомодерного Ставропігійського братства. З іншого боку, у Львові й Галичині залишилася частина матеріалів про перебування тут російських військ та функціонування військової адміністрації, які згодом використали у книгах про російську окупацію Галичини Іван Крип'якевич («Галичина під час російської окупації серпень 1914 — червень 1915», Львів 1915) та Богдан Януш з його «Урядовими документами окупації Львова» («Dokumenty urzędowe rosyjskiej okupacji Lwowa», Львів, 1916). Розпад Австро-Угорської монархії, короткий період існування ЗУНР і польсько-українська війна за Львів і Галичину 1918—1919 рр. приніс матеріали до історії української державності та війська (УГА), з одного боку, та польського опору українській владі, з іншого.

Період між Першою та Другою світовими війнами, коли після рішення Ради амбасадорів / послів 1923 р. Галичина відійшла до відновленої Польщі, пов'язаний зі структурно-функціональною перебудовою львівських та галицьких архівів, які стали елементами загальнопольської архівної мережі. У наукових середовищах Львова намагалися розширити методологічні горизонти архівістики. Наприклад, був доповнений та повторно виданий у Львові посібник Теодора Вежбовського — адресований архівістам короткий довідник з генеалогії, метрології, палеографії, хронології та інших допоміжних історичних дисциплін. З цього посібника автор усунув, щоправда, всі «теоретичні висновки й пояснення», надав йому суто практичного спрямування, відкинувши «чужі шаблони», максимально зменшивши розміри і призначивши для «студіюючої молоді і вчених польських» [16, с. III]. Також були підготовлені й частково опубліковані каталоги львівського Архіву давніх актів, зокрема його «старопольської» частини («Archiwum Akt Dawnych miasta Lwowa. A: Oddział staropolski», 1935—1939), та архівів менших міст (звідси такі видання, як, наприклад, «Раецька книга міста Дрогобича 1542—1563» Гелени Полячкувни («Księga radziecka miasta Drohobycza 1542—1563», Львів, 1936) чи «Матеріали до історії міста Самбора» А. Дорфлерувни («Materiały do historii miasta Sambora», Львів, 1936).

Учені також намагалися популяризувати професію архівіста. Наприклад, автори енциклопедії «Świat i życie» створювали дещо ідилічний образ пієтету польської ранньомодерної шляхти щодо архівів на тлі нехтування архівною спадщиною в новий час: «Головною причиною цієї <...> байдужості

є втрата безпосереднього дотику людей та актів / документів. У Польщі перед розділами шляхтич <...> взагалі не виходив <...> з архівів актів гродських і земських, бо цей архів був майже його власним: стільки у ньому було документів, які стосувалися його родини, фамілії, власності, сусідів, товаришів і ворогів. Уряди чужих країн знищили цей контакт, поставивши між <...> людиною та її писемною спадщиною чужого, часто вороже налаштованого чиновника. Тодішня атмосфера продовжується й нині, але досить подивитися на поведінку будь-якої екскурсії архівами і порівняти байдужість і недовіру її перших кроків в архіві з живою зацікавленістю останніх етапів ознайомлення, щоб зрозуміти, що сила дії документів та людей не ослабла і слід лише збільшити безпосередній контакт, щоби вернути колишній стан справ», — стверджував Казимир Конарський, закликаючи водночас учнів та студентів цікавитися архівами на шкільній та університетській лаві, а потім стати архівістами [13, с. 295]. Далі автор статті популярно пояснював структуру сучасної йому архівістики в різних країнах, окреслював відмінності між підходами та видами архівної справи, пояснював специфіку праці в різних типах архівів для спеціалістів з різних ділянок історичного знання: «У старопольських архівах архівіст мусить вміти відчитати документ, розшифрувати його скорочення, дату, подану не у формі цифри, як то зараз робиться, але у формі більш чи менш складної формули. В архіві новітньої епохи мусить впоратися з кількістю актів, з особливо ускладненою будовою державної машини. І тут і там мусить досконало знати історію епохи, в якій обертається, а передовсім історію політичного устрою у тій епосі» [13, с. 299]. Для більшого зацікавлення молодих читачів архівістикою енциклопедія «Світ і життя» подавала вимоги й послідовність міжвоєнної архівістичної формації (перший рівень — університетська освіта, другий — практична підготовка в самому архіві) та уточнювала вміння й навички тогочасного архівіста: інвентаризування та комплектування справ і актів, орієнтування в адміністративному праві та «вміння читати», тобто знати «всі аркани історії письма, принаймні середньовічного» [13, с. 303]. Зрештою, читачам пропонували розглянути архівістику з погляду сенсаційних та особливо емоційних, зокрема для польської культури з її культом Адама Міцкевича та Січневого повстання 1863—1864 рр., документів і артефактів, які зберігали архівосховища: «Хіба можна пройти байдуже біля пожовклих карток, записаних сто років тому невиразним письмом, які починалися словами: «О Литво, вітчизно моя, ти як здоров'я...». Або біля торбинки зі стрихніном, вшитой до слідчої справи та відібраної при особистому обшуку в одного зі змовників у 1862 р. Акти говорять, треба лише хотіти й вміти почути їхню мову» [13, с. 302—303].

В українському середовищі ситуація з архівами й ставленням до них була дещо іншою. Звісно, популярна «Українська загальна енциклопедія» (Львів—Станіславів—Коломия, 1930—1933) згадувала архіви як збірки давніх документів, що містять пам'ять про минуле, інформувала про існуван-

ня сучасних архівів. Проте загалом автори енциклопедії брали, як приклад, архівну справу Радянської України (УСРР / УРСР). Саме там у 1920—1930-ті роки були закладені підвалини нового українського архівознавства, з'явилися перші спеціалізовані журнали («Червоний архівіст», «Архів Радянської України», «Архівна справа») та посібники, з якими частково були знайомі й у Західній Україні: «Нариси з архівознавства» В. Романовського (1927), «Архівознавство: елементарний підручник» (1932) тощо. Окремим сегментом архівного простору галицьких українців у міжвоєнний час стали архіви русофілів, які частково орієнтувалися на білоемігрантів, а частково — на Радянський Союз. Після тривалих дипломатичних перемовин з керівництвом Польщі, у 1928 р. влада СРСР передала вивезений у 1915 р. архів Ставропігії колишньому русофілові, відомому славісту та музейнику Іларіону Свенціцькому як представнику західноукраїнської спільноти, що стало згодом предметом бурхливих суперечок між українофілами і русофілами, які претендували на цей архів [6, с. 394—397]. Зокрема, українофіли звинувачували своїх опонентів у тому, що ті розгубили або віддали Росії безцінну архівну спадщину, яку залишили попередники Ставропігійського інституту [6, с. 399—400]. Тим часом, поняття архіву в регіоні модернізувалося: якщо у ХІХ ст. з'явилися фотоархіви, то з початку ХХ ст. стали розвиватися кіноархіви, а частково також аудіоархіви місцевих радіостанцій. У 1939 р. Друга світова війна перервала ці процеси, значною мірою змінивши рецепцію архівів: приєднання Західної України до СРСР означало реорганізацію й упорядкування архівної справи за зразком УРСР.

Наукова новизна. Історію галицьких архівів та архівістики розглянуто крізь призму формування основних понять про суспільну роль і знаково-символічну функцію публічних та приватних архівів / архівних збірок як символів культурно-національних традицій, історичної та культурної пам'яті етноконфесійних та національних спільнот Галичини і Львова. Це дозволило показати загальні тенденції розвитку архівознавства в місті та регіоні як складну систему уявлень і текстів, в яких знайшли відображення радикальні зміни політичної та культурної історії краю й міста у ХІХ — першій половині ХХ ст., окреслити передумови й наслідки цих процесів у контексті еволюції книжно-писемної культури краю й міста, а також формування, збереження і трансформації локальної архівної спадщини.

Висновки. Загалом, еволюція сприйняття і формування архівів Львова й Галичини є історією поступового осмислення архівних документів як важливих знаків, з допомогою яких можна інтерпретувати минуле, і значущих символів етноконфесійної, національної та політичної ідентичності. З іншого боку, історія архівознавства в місті та регіоні свідчить про складні політичні та культурні процеси взаємодії країн, які на різних історичних етапах впливали на їхню культурну, політичну та адміністративну історію: давньоруської держави і Польщі, Австро-Угорщини та Росії, і, звичайно, України.

На всіх цих етапах уявлення про архів, його семіотичну цінність, історико-культурний контекст змінювалося під впливом політичної ситуації, яка, своєю чергою, формувала історичну пам'ять суспільства. Писемна спадщина та (династичні) архіви давньоруського Галицько-Волинського князівства як держави Романовичів збереглися лише фрагментарно, ще менше є свідчень про їхнє сприйняття читачами / книжниками. Однак вони були знаками руської / української культурної традиції, засвідчували руську / українську ідентичність регіону в середні віки. Старопольські архіви середньовічного й ранньомодерного Руського воеводства Польської Корони / Речі Посполитої, що сформувалися після занепаду руської держави, були краще збережені, хоч стихійні лиха завдали їм значної шкоди, наприклад, знищивши архіви готичного Львова. У цей час також можна реконструювати й ставлення різних етноконфесійних спільнот до своєї писемної спадщини, формування понять, наближених до сучасних категорій архіву, архівного документа тощо. Проте модерну рецепцію архіву, його структури й системи принесла бюрократична адміністративна машина Австрійської / Австро-Угорської монархії. Після 1772 р. австрійська влада по-новому інтегрувала та класифікувала давні й нові документи. З іншого боку, на рівні національних середовищ й окремих дослідників у цей час також виникла потреба публікації архівних джерел, які згодом стали слугувати символами ідентичності національних спільнот (української, польської, єврейської) та політичних рухів усередині них (русофіли, українофіли). Перша світова війна і міжвоєнний час принесли нове переформатування архівної системи міста й краю у світлі архівної системи нової (Польської) держави, до якої була прилучена Галичина, в перспективі нової політичної ідеології та нових історичних методик. Водночас основні уявлення про архівну справу для галицьких українців на той час формувалися не в самій Галичині: теорія архіву формувалася в УСРР / УРСР. Проте Друга світова війна в 1939 р. ще раз змінила долю Львова й краю: його приєднання, з одного боку, означало нібито модернізацію архівів, але водночас їх уніфікацію та ідеологізацію за зразком Радянської України. Це, своєю чергою, обривало попередні традиції сприймання й розвитку архівів у місті й регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голик Р.Й. Культурна пам'ять і Східна Європа: писемна культура та формування суспільних уявлень в Галичині. Львів, 2015. 414 с.
2. Доліновський В. Організація та комплектування Бернардинського архіву у Львові (1784—1918 рр.) // Архіви України. 2009. № 5. С. 68—78.
3. Киричук О., Орлевич, І. Львівський Ставропігійський інститут (1788—1914). Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини. Львів : Логос, 2018. 288 с.
4. Лоштин Н.Т. Матеріали до історії Львова у фондах відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: історія опрацюван-

- ня та перспективи дослідження // Рукописна та книжкова спадщина України. 2021. Вип. 27. С. 57—70.
5. Національна ідентифікація українців Галичини в ХІХ — на початку ХХ століття (еволюція етноніма) / наук. ред. І.В. Орлевич. Львів : Логос, 2016. 320 с.
 6. Орлевич І. Повернення Ставропігійського музею до Львова в контексті протистояння русофілів та українофілів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2013. Вип. 23. С. 389—401.
 7. Сварник І. Архіви Галичини. Заснування Архіву гродських і земських актів у Львові // Нариси історії архівної справи в Україні / за ред. І.Б. Матяш та К.І. Климової. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2002. С. 171—176.
 8. Чебан М. Архівна справа у міжвоєнному Львові // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. 2014. Вип. 7. С. 195—207.
 9. Шустова Ю.Э. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586—1788): источниковедческое исследование. Москва : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. 648 с.
 10. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. Lwów, 1868. T. 1. S. XVI.
 11. Archiwum // Encyklopedia. Zbiór wiadomości z wszystkich gałęzi wiedzy. Lwów, 1898. S. 48.
 12. Himka J.-P. The Construction of Nationality in Galician Rus': Icarian Flights in Almost All Directions // Intellectuals and the Articulation of the Nation / ed. Ronald G. Suny and Michael D. Kennedy. Ann Arbor, 1999. P. 109—164.
 13. Konarski K. Archiwum. // Świat i życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury. Lwów, Warszawa, 1933. T. I. S. 295—304.
 14. Pijaj S. Archiwa rodzinno-majątkowe i spuścizny z terytorium dawnej Galicji (ich losy i stan obecny) // Studia Historyczne. Kraków, 2012. Cz. 1. S. 51—70.
 15. Schneider A. Archiwa // Encyklopedia do krajoznawstwa Galicji. Lwów, 1871. T. 1. S. 146.
 16. Wierzbowski T. Vademecum. Podręcznik do studjów archiwalnych. Lwów-Warszawa: Książnica-Atlas, 1926. 253 s.
 17. Wolff L. The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture. Stanford (Calif.): Stanford University Press, 2010. 486 p.
 18. Zayarniuk A. «The War Is As Usual»: World War I Letters To A Galician Village // Ab Imperio. Казань, 2010. № 4. С. 197—224. <https://doi.org/10.1353/imp.2010.0082>

Отримано 16 березня 2024 р.

REFERENCE

1. Holyk R.Y. Kulturna pamiat i Skhidna Yevropa: pysemna kultura ta formuvannya suspilnykh uiavlen v Halychyni [Cultural Memory and Eastern Europe: Written Culture and the Formation of the Social Imagery in Galicia]. Lviv, 2015. 414 p. [In Ukrainian].
2. Dolinovskiy V. Orhanizatsiia ta komplektuvannya Bernardynskoho arkhivu u Lvovi (1784—1918 rr.) [Organization and Completion of the Bernardine Archive in Lviv (1784—1918)]. *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine]. 2009. No. 5, pp. 68—78 [In Ukrainian].
3. Kyrychuk O., Orlevych, I. Lvivskiy Stavropihiiskiy instytut (1788—1914). Rol u suspilno-politychnomu, kulturnomu ta relihiinomu zhytti ukraintsiv Halychyny [Lviv

- Stavropygian Institute (1788—1914). The Role in the Socio-Political, Cultural and Religious Life of the Ukrainians of Galicia]. Lviv, 2018. 288 p. [In Ukrainian].
4. Loshtyn N.T. Materialy do istorii Lvova u fondakh viddilu rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka: istoriia opratsiuvannia ta perspektyvy doslidzhennia [Materials for the History of Lviv in the Fonds of the Manuscripts Department of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv: The History of Processing and Research Prospects]. *Rukopysna ta knyzhкова spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. 2021. Iss. 27, pp. 57—70. [In Ukrainian].
 5. Natsionalna identyfikatsiia ukrainsiv Halychyny v XIX — na pochatku XX stolittia (evoliutsiia etnonima) [National Identification of Ukrainians of Galicia in the 19th and early 20th Centuries (Evolution of the Ethnonym)] / I.V. Orlevych. (Ed.). Lviv, 2016. 320 p. [In Ukrainian].
 6. Orlevych I. Povnennia Stavropihiiskoho muzeiu do Lvova v konteksti protystoiannia rusofiliv ta ukrainofiliv [The Return of the Stavropygian Museum to Lviv in the Context of the Confrontation between Russophiles and Ukrainophiles]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. [Ukraine: Cultural Heritage, National Identity, Statehood]. 2013. Iss. 23, pp. 389–401. [In Ukrainian].
 7. Svarnyk I. Arkhivy Halychyny. Zasnuvannia Arkhivu hrodskykh i zemskykh aktiv u Lvovi [The Archives of Galicia. Establishment of the Archive of the Grodzki and Ziemi Act in Lviv]. *Narysy istorii arkhivnoi spravy v Ukraini* [Essays on the History of the Archival Affairs in Ukraine] / I.B. Matiash, K.I. Klymova (Eds.). Kyiv, 2002. Pp. 171—176. [In Ukrainian].
 8. Cheban M. Arkhivna sprava u mizhvoiennomu Lvovi [Archival Affairs in the Interwar Lviv]. *Ukraina-Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist* [Ukraine-Poland: Historical Heritage and Social Consciousness]. 2014. Iss. 7, pp. 195—207. [In Ukrainian].
 9. Shustova Iu.E. Dokumenty Lvovskogo Uspenskogo Stavropigiiskogo bratstva (1586—1788): istochnikovedcheskoe issledovanie [Documents of the Lviv Assumption Stavropagian Brotherhood (1586—1788): The Source Study]. Moscow, 2009. 648 p. [In Russian].
 10. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. Lwów, 1868. T. 1. 188 s.
 11. Archiwum. *Encyklopedia. Zbiór wiadomości z wszystkich gałęzi wiedzy*. Lwów, 1898. S. 48.
 12. Himka J.-P. The Construction of Nationality in Galician Rus': Icarian Flights in Almost All Directions. Intellectuals and the Articulation of the Nation / Ronald G. Suny and Michael D. Kennedy (Eds.). Ann Arbor, 1999. Pp. 109—164.
 13. Konarski K. Archiwum. *Świat i życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*. Lwów, Warszawa, 1933. T. I. S. 295—304.
 14. Pijaj S. Archiwa rodzinno-majątkowe i spuścizny z terytorium dawnej Galicji (ich losy i stan obecny). *Studia Historyczne*. Kraków, 2012. Cz. 1. S. 51—70.
 15. Schneider A. Archiwa. *Encyklopedia do krajoznawstwa Galicyi*. Lwów, 1871. T. 1. S. 146.
 16. Wierzbowski T. Vademecum. Podręcznik do studjów archiwalnych. Lwów-Warszawa: Książnica-Atlas, 1926 253 s.
 17. Wolff L. The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture. Stanford (Calif.): Stanford University Press, 2010. 486 p.
 18. Zayarniuk A. "The War Is As Usual": World War I Letters To A Galician Village. *Ab Imperio*. Kazan 2010. No4. Pp. 197—224. <https://doi.org/10.1353/imp.2010.0082>

Retrieved on March 16, 2024

Roman Holyk

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies
of National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv, Ukraine)

ORCID: 0000-0003-3123-1920

E-mail: roman_holyk70@ukr.net

Iryna Orlevych

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies
of National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-7530-9833

E-mail: i.orlevych@gmail.com

PERCEPTION AND FORMATION OF ARCHIVES IN LVIV AND GALICIA OF 19th — FIRST HALF OF 20th CENTURIES: EASTERN EUROPEAN PERSPECTIVE

The purpose of the study is to analyze the history of the archives of Lviv and Galicia in the 19th—20th centuries in the perspective of the book culture and historical memory. **Methodology:** principles of systematics, elements of structural-semiotic approach, methods of intellectual history, history of mentality and ideas and social history. **Scientific novelty.** The evolution of local archiving is considered as a consequence of the development of ideas about book culture and historical memory, about the specifics of its institutions. **Conclusion.** The Galician “idea of the archive” arose in medieval and early modern time. In 1772, the province of Galicia was formed in the Austro-Hungarian monarchy. The Austrian bureaucrats viewed the local archives as part of an all-empire archive system. The Ukrainian intellectuals concentrated on the search for “archival Rus”, the Ukrainian segment of the medieval and early modern archives. The Polish intellectuals paid attention to the archival heritage of the Polish-Lithuanian Commonwealth. For Ukrainians and Poles, this served as an element in the formation of national identity. At the same time, the archival heritage of the “Galician Rus” became an arena of the rivalry between Galician Ukrainophiles and Russophiles. In the same vein, archives of public organizations and personal archives of the 19th and first half of the 20th centuries were formed, which covered a wide range of personal and family documents. During the WWI, some of the Galician archival collections were lost, and some were moved (for example, to Russia, in 1914—1915). The accession of Galicia to interwar Poland led to the transformation of the Austrian archival system in the context of the Polish state. In 1920—1930 local Ukrainian archival studies also developed. The Second World War completely changed the fate of the region and its archives, which now has become part of the archives of Ukraine. The history of archival work in Galicia demonstrates the formation of a concept of archives, in the context of the political changes of Eastern Europe.

Key words: archives, archival studies, historical sources, national identity, historical memory, history of ideas, Lviv, Galicia, Eastern Europe, Ukraine, history, culture.